

КРЕМЕНЧУК — місто обласного значення Полтавської області, райцентр. Міські р-ни: Автозаводський і [Крюківський](#). Знаходиться на [Дніпрі](#) (більша частина на лівому березі, менша, колишнє смт [Крюків](#), — на правому), за 115 км від обл. центру та за 290 км від Києва. Площа 96 км². Насел. 234 073 особи (2001, складає 99,0 % до 1989), переважно українці. Залізнич. вузол, [Кременчуцький річковий порт](#). На тер. К. і його околиць виявлено поселення неоліту, енеоліту, доби бронзи, курган скіф. часу. У 1870-х рр. на березі Дніпра знайдено скарб сріб. рим. монет. Офіц. датою заснування міста вважається 1571, коли польс. король Август Сигізмунд II підписав універсал про необхідність спорудження в урочищі Кременчук фортеці для охорони Придніпров'я від набігів крим. татар і контролю запороз. козаків. 1634–35 над її зміцненням працював франц. військ. інж. Г. де Боплан. У 2-й пол. 18 ст. Кременчуц. фортеця втратила своє значення та занепадала.

Переважна більшість дослідників стверджує, що назва міста походить від тюрк. слова «керменчик» — «невелика фортеця». За ін. версіями — від тюрк. «кер» («кир»), що означає пагорб; від імені козака Кременя. Жит. брали участь у повстанні Я. Острянина 1637–38, Визв. війні під проводом Б. Хмельницького. 1649–61 — сотенне містечко Чигирин., 1667–1764 — Миргород. полків. 1661–66 — центр Кременчуц. полку. 1663 зруйнований рос.-козац. загонами на чолі з І. Брюховецьким. Від поч. 1720-х рр. тут існувала рос. застава, від 1754 — митниця. 1764 К. увійшов до складу Новорос. губ., від наступ. року став її центром. 1784–89 — центр Катеринослав. намісництва, 1789–96 — у складі Градіз. пов., 1796–1802 — повіт. місто Малорос., від 1802 — Полтав. губ. 1784 під час епідемії чуми в місті провадив

дослідж. д-р медицини Д. Суцинський. Наприкінці 18 ст. засн. канат., свічк., миловар., декілька цегел. і шкіряних заводів, відбувалося 3 ярмарки на рік. Під час рос.-турец. війни 1787–91 К. був важливим центром суднобудування. 1791 споруджено зброй. завод. У 19 ст. місто розвивалося переважно як торг. і транзит. центр, у ньому мешкала значна кількість євреїв і росіян (переважно старообрядців). 1850 відкрито пароплавне сполучення, 1872 збудовано міст через Дніпро та прокладено залізницю.

На поч. 20 ст. працювала низка млинів, крупорушок, пивовар., медовар., винокур., сукон., деревооброб., тютюн. заводів. Під час воєн. дій 1918–20 влада неодноразово змінювалася. 1859 діяли 6 молитов. шкіл, повіт., 3 парафіял. і євр. училища, 2 жін. пансіони; 1893 — реал., міське та 5 початк. училищ, жін. г-зія, тех. залізничне училище, 3 церк.-парафіял. школи, 6 православ., 3 єдиновір., лютеран. церкви, костел, 2 синагоги; 1939 — 22 заг.-осв. школи, 8 технікумів; 15 клубів, кінотеатр, 7 кіноустановок, 39 б-к, драм. театр; 6 лікарень, 16 поліклінік і амбулаторій. 1932–34 функціонував мед., 1940–41 — пед. інститути. 1920–22 — центр [Кременчуцької губернії](#), 1923–30 — [Кременчуцької округи](#), від 1930 — місто спец. підпорядкування Харків., потім — Полтав. (від 1939 — райцентр) обл.

До 2-ї світової війни у К. найбільшу частку становило євр. насел. Зокрема 1928 євреї складали 46 %, українців нараховувалося 43,9 %, мешкало також 8,3 % росіян. Від 3 вересня 1941 до 29 вересня 1943 — під нім.-фашист. окупацією. У цей час тут розташовувалося кілька концтаборів. Нацисти вбили 97 тис. військовополонених і жит. міста, вивезли на примус. роботи до Німеччини бл. 10 тис. осіб. У 1950–60-х рр. К. перетворився на потуж. пром. центр (нафтопереробка, машинобудування, сталеваріння, с.-г. перероблення тощо). 1959 уведено в експлуатацію перший агрегат [Кременчуцької ГЕС](#). 1773 мешкало 789, на поч. 19 ст. — бл. 9,4 тис., 1859 — 19 259, 1897 — 63 007, 1916 — 78 649, 1923 — 51 411, 1926 — 57 331, 1928 — 64 180, 1939 — 89 723, 1942 — 31 818, 1959 — 86 569, 1964 — 121 000, 1967 — 136 000, 1979 — 209 616, 1981 — 215 000 осіб.

Нині серед провід. підприємств — [«АвтоКрАЗ»](#), [Кременчуцький автоскладальний завод](#), [Кременчуцький завод дорожніх машин](#), [Кременчуцький завод технічного вуглецю](#), [Кременчуцький колісний завод](#), [Кременчуцький нафтопереробний завод](#), [Кременчуцький сталеливарний завод](#), [Крюківський вагонобудівний завод](#); [«Ізумруд ЛТД»](#), [Кременчуцька кондитерська фабрика](#), [Кременчуцький лікеро-горілчаний завод](#), [«Кременчукм'ясо»](#), Кременчуц.

комбінат хлібопродуктів, Кременчуц. хлібокомбінат, Кременчуц. міськмолкозавод; Кременчуц. трикотажна ф-ка, Кременчуц. шкірзавод. У К. — [Вагонобудування Український науково-дослідний інститут](#), інститут «Міськбудпроект»; [Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського](#), [Кременчуцький льотний коледж](#), пед. училище, мед. коледж, вище профес. училище № 7, технікум залізнич. транспорту, 23 заг.-осв. школи, 3 ліцеї, 2 гімназії, колегіум, вечірня школа, навч.-вихов. об'єднання, станція юних техніків, центри наук.-тех. і екол.-натураліст. творчостей учнів. молоді, 2 міжшкіл. навч.-вихов. комбінати, приватна школа «АДА», євр. навч.-вихов. комплекс, школа-інтернат; міський Палац культури, Центр культури і дозвілля, Палац культури ім. І. Котлова, 3 муз. школи, художня школа, 2 централіз. бібліотечні системи для дорослих і дітей (20 філій), 2 міські художні галереї, 3 відділ. твор. нац. спілок України, [Кременчуцький краєзнавчий музей](#); 5 міських і 1 дит. лікарні, центр здоров'я, обл. підпорядкування — шпиталь інвалідів Великої Вітчизн. війни, лікув.-фізкультур., наркол., онкол., протитуберкульоз., психоневрол., шкірно-венерол. диспансери, СЕС, станція переливання крові, дезінфекц. станція, будинок дитини, дит. психоневрол. санаторій. Виходять газети [«Вісник Кременчука»](#), [«Кременчуцька панорама»](#), [«Кременчуцький машинобудівник»](#), [«Кремінь»](#), «Автограф», «АвтоКрАЗ», «Вагонобудівник», «Інформаційний бюлетень», «Металург», «Нафтохімік», «Правильний вибір», «Програма плюс», «Телеграф». За межами міста стали відомими нар. колективи: цирк «Юність», ансамблі — пісні і танцю «Славутич», бального танцю «Вікторія», «Сузір'я», естрад. танцю «Дансінг-шанс», хор ім. П. Оченаша та ін.

Діють реліг. громади УПЦ КП, УПЦ МП, адвентистів сьомого дня, євангел. християн-баптистів, християн віри євангельської, свідків Єгови, юдеїв. 2001 створ. регіон. ландшафт. парк «Кременчуцькі плавні», до складу якого увійшли заказники місц. значення — «О-в Стрілечий-II» і «О-в Стрілечий-IV» — та ландшафт. заказник заг.-держ. значення [Білецьківські плавні](#). Охороняються також місц. значення пам'ятки природи: комплексна «Міський сад» (1924-97 — парк «Залізничників») та геологічна «Скеля-гранітний кар'єр». Є парк «Придніпровський». У місті — 58 пам'яток архітектури та містобудування, зокрема жін. гімназія (до 1866, 1901, нині штабні будинки льотного коледжу), Олександрів. реал. училище (1878, нині навч. корпус льотного коледжу), залізничне тех. училище (1903, нині технікум залізнич. транспорту), притулок для хлопчиків купця Г. Чуркіна (1910, нині ПТУ № 26), нар. семикомплексне початк. училище (1914, нині дит. муз. школа № 1), будинки фабриканта Н. Рабіновича (кін. 19 ст., нині центр стандартизації, метрології та сертифікації), купця Г. Чуркіна (1902, нині відділення «Райффайзен банку Аваль»), купця Немеця (1905, нині шкірно-венерол. диспансер), поліцмейстера О. Казачека

(нині міський відділ охорони здоров'я), Шапошникова (нині дит. комбінат), кондитера Силаєва (нині офіс. будинок, усі — поч. 20 ст.), готелі «Вікторія» (до 1884, нині житл. будинок) та «Пальміра» (кін. 19 ст., нині відділ. освіти Автозавод. р-ну), комісаріат. комісія (5 будинків, кін. 18 — поч. 19 ст., нині військ. склади), комплекс гол. штабу інспектора резерв. кавалерії та поселення військ (3 осн. корпуси, 1844-52, нині військ. шпиталь), казарми 35-го Брян. піхот. полку (кін. 19 ст., нині військ. частина), церква Успіння Божої Матері (1877), костел (1910, нині церква св. Миколая), держ. банк (1900, нині відділення «Укрсоцбанку»), повіт. земство (1910, нині житл. будинок), вежа ансамблю Новорос. губерні. присутствен. місць (до 1787, нині клуб і бібліотека військ. шпиталю), 2 водонапірні башти (поч. 20 ст.), клуб (нині Палац культури) ім. І. Котлова (1927).

Встановлено пам'ятники Т. Шевченку, А. Макаренку, комсомольцям 1920-30-х рр., матросам Дніпров. флотилії, меморіал жертвам війн і воїнам 2-ї світової війни, пам'ятні знаки жертвам голодомору та сталін. репресій, воїнам-афганцям, ліквідаторам аварії на ЧАЕС, 10-й річниці Незалежності України, стелу на честь 400-річчя К. Серед видат. уродженців — етнограф, славіст О. Котляревський (1837-81), мовознавець, фольклорист, чл.-кор. С.-Петербур. АН, дійс. чл. НТШ [П. Житецький](#), фахівець у галузі філософ. проблем біології та її історії, чл.-кор. АН СРСР [С. Микулинський](#), теплотехнік, академік АН УРСР [О. Кремньов](#), фахівець у галузі механіки, академік АН УРСР [П. Супруненко](#), матеріалознавець, фахівець у галузі зварювал. виробництва, академік НАНУ [К. Ющенко](#), літературознавець, академік НАНУ [В. Дончик](#), радіоеколог, академік НААНУ [Б. Прістер](#), економіст, чл.-кор. АН Білорусі [Д. Дронов](#), фахівці у галузі механіки [П. Андрусенко](#), [С. Богомолів](#), фахівець у галузі радіотехніки [С. Віглін](#), астрофізик [Б. Герасимович](#), фахівець у галузі фізико-хімії та технології скла [І. Китайгородський](#), фізик [Г. Любарський](#), фахівець у галузі вагонобудування [А. Радзіховський](#), фахівець у галузі будівництва [В. Реут](#), біохімік [В. Вендт](#), фітоценолог-геоботанік [Г. Дохман](#), зоологи [Д. Шапіро](#), [М. Шарлемань](#), лікар-педіатр [В. Балабан](#), лікар, біохімік [А. Бишевський](#), лікар-епідеміолог [І. Давидова](#), лікар-гігієніст [Л. Лекарев](#), лікар-психіатр [Л. Мірельзон](#), лікар-стоматолог [І. Новик](#), лікар-гастроентеролог [О. Самсон](#), акушер-гінеколог [О. Ставська](#), вет. лікар [В. Шаблій](#), мовознавець [М. Бобирьова](#), правознавець [С. Ландкоф](#), історики [І. Петерс](#), [А. Санцевич](#); письменники [Д. Вишневський](#), [В. Ейсмонт](#), [Е. Казакевич](#), [В. Подольський](#), [Б. Чичибабін](#), письменник, художник [Ю. Логвин](#); архітектори [Р. Гегарт](#), [І. Заїченко](#), [Ф. Мазуленко](#), [Л. Теплицький](#); мистецтвознавець [Я. Затенацький](#); художники [Є. Крендовський](#) (1810-76), [О. Литовченко](#) (1835-90), [В. Литвиненко](#) (нар. художник УРСР), [Л. Воловик](#), [Є. Евенбах](#), [Б. Карпов](#), [К. Ковтурман](#), [Мане-Кац](#), [В. Мусіяка](#), [А. Резниченко](#), [М. Стецюра](#), [О. Харків](#), скульптори [Л. Блох](#), [Я. Ражба](#), [О. Юрченко](#), художник,

скульптор [О. Дяченко](#), писанкарка, модельєр [С. Дейсун](#); актор, антрепренер, драматург [Г. Ашкаренко](#), актриса [М. Валійська](#), диригент, композитор [С. Аркін](#), співаки [В. Дідковський](#), [М. Дулова](#), брати диригент, нар. арт. УРСР [Олег](#) і піаніст, концертмейстер, засл. діяч мистецтв України [Ігор Рябови](#), артистка балету, нар. арт. УРСР [А. Гавриленко](#), баяніст, нар. арт. України [С. Грінченко](#), засл. арт. УРСР — актор [П. Аведиков](#), танцюристка, хореограф [Л. Вернигор](#), артист балету, балетмейстер [Ю. Карлін](#), засл. діячі мистецтв УРСР — композитор [І. Віленський](#), диригент [О. Вінницький](#), виконавець на нар. інструментах [М. Геліс](#); церк. діяч [Іона](#) (І. Мірошніченко); дипломат [В. Соловей](#); тренер [А. Дмитренко](#) (кульова стрільба), спортсмени [М. Баранов](#), [Д. Саблін](#) (обидва — веслування на байдарках і каное), [О. Білоконь](#) (метання диска та штовхання ядра), [Д. Пояцика](#) ([бокс](#)), [В. Ржаксинський](#) ([велоспорт](#)), [Н. Ткаченко](#) (сучасне п'ятиборство); Герої Рад. Союзу [О. Блувштейн](#), [Е. Готліб](#), [В. Крупський](#), [М. Молочников](#), [П. Приходько](#), [Ю. Таптунов](#), [І. Ткаченко](#), [О. Халаменюк](#). К. відвідували Т. Шевченко, І. Котляревський, Є. Гребінка, М. Лисенко, М. Гоголь, О. Пушкін, В. Жуковський, Катерина II, М. Кутузов. Кременчуц. дивізією командував О. Суворов. Тяжко поранений у Кінбур. бою він всю зиму та весну 1788 лікувався в кременчуц. шпиталі. 1911 у К. почав творчу діяльність артист естради, нар. арт. СРСР [Л. Утьосов](#). З містом пов'язані життя та діяльність письменників [Дем'яна Бедного](#), [І. Виргана](#), [А. Головка](#), [В. Заліського](#), [І. Ізгура](#), [В. Кузьмича](#), [О. Кацяя](#), [І. Шевченка](#),

педагогів [А. Макаренка](#) та [О. Сухомлинського](#), грузин. поета [Бесікі](#) (18 ст.), історика, літературознавця [П. Бодяньського](#) (1809–67), художника [П. Петрашіва](#) (1738–72), архітектора [А. Вишинського](#), композитора [М. Колачевського](#), промисловця, Героя Соц. Праці [І. Приходька](#), легкоатлета [В. Кисельова](#), космонавта, двічі Героя Рад. Союзу [О. Леонова](#), Героїв Рад. Союзу [М. Баля](#), [М. Гугніна](#), [С. Конюхова](#), [Й. Корольова](#), [С. Фаткіна](#), [М. Циплухіна](#), [В. Чижова](#), [С. Шпаковського](#).

Рекомендована література

1. Николайчик Ф. Город Кременчук. С.-Петербург, 1891;
2. Евселевский Л. И., Пустовит П. Н. Кременчуг: Путеводитель. Х., 1985;
3. Евселевський Л. І. Кременчуччина у XIX – на початку XX ст. Кременчук, 1996;
4. Литвиненко А. К., Лукашова А. Н. Кременчуг финансовый. 1571–1941 гг. Кременчуг, 1999;
5. Іванченко О. М., Осташко О. І. Герої Кременчуччини. Кременчук, 2000;
6. Лукашова А. Н., Евселевский Л. И. Улицами старого Кременчуга. Кременчуг, 2001;
7. Вирський Д. «Українне місто»: Кременчук від заснування до 1764 р. К., 2004;
8. Кременчуку – 435 років: Мат. наук.-практич. конф. Кременчук, 2006.

[Ю. М. Перепелятник](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Кременчук / Ю. М. Перепелятник // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-185>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).